

УДК 343.341

 О.В. ЕПЕЛЬ, Харківський національний
університет внутрішніх справ

ОБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ ПУБЛІЧНИХ ЗАКЛИКІВ ДО ВЧИНЕННЯ ТЕРОРИСТИЧНОГО АКТУ

Ключеві слова: терористичний акт, публічні заклики, об'єкт злочину, об'єктивна сторона злочину

Дослідження у сфері кримінально-правової характеристики об'єктивних ознак злочину, передбаченого ст.258-2 КК України, обумовлені необхідністю вдосконалення законодавства, спрямованого на боротьбу з тероризмом та практики його застосування, оскільки чинним антитерористичним законодавством передбачається кримінальна відповідальність не тільки щодо осіб, які безпосередньо вчинюють чи готуються здійснити терористичні акти, але й тих осіб, які сприяють поширенню терористичної діяльності. Одним із таких злочинів, що сприяє готуванню та здійсненню терористичного акту, є публічні заклики до вчинення терористичного акту, ознаки якого встановлені в ст.258-2 КК України. Це обумовлює необхідність визначення в першу чергу об'єктивних ознак, тобто об'єкта та об'єктивної сторони цього злочину та складу злочину, тим більш, що в науковій літературі немає єдності у питанні щодо досконалості цієї кримінально-правової норми.

Питанням щодо визначення об'єктивних ознак терористичних злочинів приділялася увага у роботі таких українських вчених, як В.Ф. Антипенко, В.І. Борисов, В.О. Глушков, В.П. Ємельянов, В.С. Зеленецький, В.В. Крутов, В.А. Ліпкан, С.М. Мохончук, Л.В. Новікова, В.Г. Пилипчук, М.В. Семикін, В.П. Тихий, О.В. Шамара та ін. При цьому значна увага приділялася розгляду об'єктивних ознак терористичного акту та інших злочинів терористичної спрямованості, створення те-

рористичної групи чи терористичної організації, втягнення у вчинення терористичного акту, фінансування тероризму. Що ж стосується об'єктивних ознак публічних закликів до вчинення терористичного акту (ст.258-2 КК), то ці питання потребують значно більшої уваги у наукових розробках. Тому метою статті є дослідження об'єктивних ознак публічних закликів до вчинення терористичного акту.

При аналізі злочинів терористичної спрямованості дослідники зазвичай звертають увагу на те, що це, в першу чергу, складні багатооб'єктні злочини, які посягають одночасно на громадську безпеку, нормальне функціонування органів влади, життя і здоров'я громадян і залежно від того, охороні яких сфер життєдіяльності людей законодавець надає провідне значення, визначаються ознаки основного об'єкта [1, с.113; 2, с.48; 3, с.74; 4, с.22]. При цьому в науковій літературі встановлено, що тією сферою, якій на думку законодавців (як вітчизняного, так і зарубіжних), завдається найбільша шкода терористичними злочинами взагалі і терористичним актом зокрема, частіше за все визнається громадська безпека.

Однак, низка авторів, особливо з тих, хто безпосередньо займається питаннями протидії тероризму, піддали сумніву правильність такого рішення законодавців на тій підставі, що виходячи з обставин вчинення самого терористичного акту, порушення громадської безпеки виступає для терористів хоча і першочерговою, але фактично не основною, а допоміжною дією, засобом посягання на іншій об'єкт у складному злочині. У цьому зв'язку В.Ф. Антипенко робить такий висновок: «суспільна безпечність не може бути основним об'єктом тероризму... Залякування у тероризмі... виступає не самоціллю, а засобом досягнення мети впливу на основний об'єкт, цим реалізується спонукання відповідних осіб до вигідних для терористів рішень. Основним же об'єктом у тероризмі є національні та наднаціональні інститути (у їх різноманітних варіантах), посягаючи на які через дію на безпосередній об'єкт винні осо-

би досягають чи прагнуть досягти головної цілі порушення їх недоторканості» [5, с.93].

Принципово погоджуючись з такою позицією, В.П. Ємельянов водночас стверджує, що при всій, так би мовити, науковій неправоті, законодавець у цьому випадку цілком правий, коли відносить склад терористичного акту до злочинів проти громадської безпеки і наводить на користь такого висновку наступні три аргументи:

– по-перше, поміняти місцями фактично основний і додатковий об'єкти змушує законодавча техніка, оскільки при тій ситуації, коли як основний об'єкт виступають в нескінченній чисельності різні національні і наднаціональні інституту тощо, засіб посягання на них шляхом порушення громадської безпеки є одною загальною властивістю даних злочинів, що можливо «винести за дужки» та сформулювати самостійний склад злочину;

– по-друге, тероризм частіше за все характеризує загальнонебезпечний засіб допоміжної дії, тому нерідко той об'єкт, на який терористи посягають шляхом посягання на громадську безпеку, не йде ні в яке порівняння по мірі важливості з громадською безпекою, а найбільш тяжкі наслідки настають саме в результаті посягання на громадську безпеку, тоді як фактично основному об'єкту часом реальної шкоди не завдається;

– по-третє, включення складу терористичного акту не в розділ про злочини проти громадської безпеки, а в якійсь іншій, що містить склади злочинів проти держави або проти миру та безпеки людства, призводить до того, що за основу беруться не найбільш типові випадки актів тероризму, а, навпаки найбільш тяжкі форми його прояву, в результаті чого викривляється та штучно підвищується ступінь суспільної небезпеки тих актів тероризму, які в дійсності не були спрямовані ні проти основ державності, ні проти міжнародного правопорядку [4, с.24–25].

Сказане повною мірою має відношення і до визначення основного об'єкта дій, вказаних у ст.258-2 КК України. Це пов'язано не

тільки з тим, що ці дії безпосередньо «обслуговують» терористичний акт, виступаючи певною забезпечувальною ланкою терористичної діяльності, але і з тим, що публічні заклики до вчинення терористичного акту, а також розповсюдження, виготовлення чи зберігання з метою розповсюдження матеріалів з такими закликами, породжуючи осіб та групи осіб, готових вчинити терористичний акт, самі собою створюють загрозу для громадської безпеки.

В свою чергу громадська безпека як об'єкт певного виду злочинів визначається в науковій літературі по-різному.

Так, П.С. Матишевський визначив громадську безпеку як об'єкт злочину, яка припускає в життя певної системи заходів і створення необхідних умов, що забезпечують спокійне і безперешкодне функціонування державних і громадських підприємств, установ і організацій, а також спокій громадян [6, с.6–8]. В.П. Тихий під громадською безпекою розуміє систему суспільних відносин, що забезпечують відвернення й усунення загальної безпеки насильницького завдання шкоди правоохоронюваним інтересам взагалі [7, с.25]; разом з тим він зазначає, що необхідно розрізняти два виду благ, пов'язаних із потребою в суспільній небезпеці: по-перше, це захищеність суспільства від небезпеки, по-друге, сам захист суспільства від небезпеки, бо саме наслідки цієї діяльності і є суспільна небезпека як захищеність, певна якість суспільства [8, с.3]. М.В. Семикін зазначає, що громадська безпека як об'єкт злочину в реальній діяльності з'являється в усіх своїх ролях одночасно: як певна цінність, як благо і потреба, як захищеність суспільства від різних небезпек, як діяльність по запобіганню небезпекам, як суспільні відносини, що забезпечують відвернення й усунення загальної небезпеки, як стан захищеності суспільства – таких його цінностей, як життя та здоров'я людей, власності, довкілля, нормальної діяльності підприємств, установ та організацій від загально небезпечних посягань [9, с.93].

Аналізуючи вищевказані позиції вчених,

А.Е. Изетов висловлює таку думку: «Слід зазначити, що визнаючи поняття громадської безпеки, не можна виходити із системи заходів, які здійснюються державою або уповноваженими на те установами, спрямованих на забезпечення безпечних умов життєдіяльності людей, оскільки система заходів сама по собі не може виступати об'єктом кримінально-правової охорони внаслідок того, що при вчиненні злочинів проти громадської безпеки шкода завдається не цій системі, а саме стану громадської безпеки як певному безпечному стану різних сфер життєдіяльності людей. Вважаємо, що громадська безпека повинна відбивати стан захищеності об'єктів кримінально-правової охорони від суспільно небезпечних посягань, пов'язаних із використанням загально небезпечних джерел заподіяння шкоди» [10, с.74].

Враховуючи викладене вважаємо за можливе зробити висновок, що основним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст.258-2 КК України, є громадська безпека як стан захищеності, в тому числі законом про кримінальну відповідальність, різноманітних сфер життєдіяльності людей. Закликаючи інших осіб до вчинення терористичного акту, винна особа посягає на громадську безпеку, захищеність суспільства, в цілому й окремих осіб, їх життя, здоров'я, соціально-політичну стабільність у суспільстві, порушуючи тим самим стан захищеності чисельних сфер життєдіяльності людей.

Наступною об'єктивною ознакою публічних закликів до вчинення терористичного акту є об'єктивна сторона розглядуваного діяння.

При цьому слід мати на увазі, що в науковій літературі, присвяченій питанням протидії терористичним злочинам, здійснюється чітке розмежування між терористичним злочинами як явищем реальної діяльності і складом злочину, визначеним в законі. Насамперед вказується що, об'єктивна сторона злочину – це зовнішній бік (зовнішній вираз) злочину, що характеризується суспільно-небезпечним діянням (дією або бездіяльністю), суспільно-небезпечними наслідками,

причинним зв'язком між діянням та суспільно-небезпечними наслідками, місцем, часом, обстановкою, а також вибірково застосованими засобами вчинення злочину. Ці елементи притаманні будь-якому злочину як явищу реальної дійсності. Вони мають місце завжди, коли вчиняється злочин. Об'єктивна сторона складу злочину – це сукупність передбачених законом про кримінальну відповідальність ознак, які характеризують зовнішній прояв суспільно-небезпечного діяння [4, с.26].

Об'єктивна сторона складу злочину, передбаченого ст.258-2 КК України, містить ознаки кількох діянь, які в юридичній літературі поділяють по-різному. Так, в одному Науково-практичному коментарі до Кримінального кодексу України вказується, що об'єктивна сторона цього складу злочину виражається у двох формах: 1) публічні заклики до вчинення терористичного акту; 2) розповсюдження матеріалів з такими закликами [11, с.914]; в іншому науково-практичному коментарі Кримінального кодексу України вказується на чотири форми об'єктивної сторони цього складу злочину, яка може виражатися у: 1) публічних закликах до вчинення терористичного акту; 2) розповсюдженні матеріалів з такими закликами; 3) виготовленні таких матеріалів; 4) їх зберіганні [12, с.768]. Тобто, назва статті певною мірою не відповідає її змісту, оскільки зміст статті включає ознаки значно більшого кола діянь, ніж вказано в її назві.

Розглянемо ознаки цих діянь більш докладніше.

Публічні заклики до вчинення терористичного акту передбачають відкрите звернення до невизначеного або до значного кола осіб, в якому висловлюються ідеї, погляд чи вимоги, спрямовані на те, щоб шляхом поширення їх серед населення чи його окремих категорії схилити певну кількість осіб до певних дій.

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови поняття «публічний» визначається таким чином: «Який відбувається в присутності публіки, людей; прилюд-

ний» [13 с.1187], а поняття «заклик» так: «Звертання до певної групи людей, у якому в стислій формі висловлено провідну ідею часу, політичну вимогу, завдання; відозва, гасло. Прохання, вимога розгорнути яку-небудь діяльність, певним чином поводити себе» [13, с.395].

З цього випливає, що під публічними закликами до вчинення терористичного акту, як формою вчинення злочину необхідно розуміти звернення до широкого кола людей з проханням, умовлянням, запрошенням, підкупом, вимогою (погрозою, примусом) вчинити терористичний акт [11, с.914]. При цьому злочин визнається закінченим з моменту проголошення цих закликів, незалежно від реакції тих осіб, до яких було звернення вчинити терористичний акт.

Публічні заклики до вчинення терористичного акту слід відрізнити від сумісного складу злочину втягнення у вчинення терористичного акту, передбаченого ст.258-1 КК України. Справа в тому, що при публічних закликах відповідний вплив спрямований не на конкретну особу, а стосується невизначеного кола осіб. Тут винний своїми діями намагається справити відповідний вплив і добитися вчинення принаймні одного терористичного акту багатьма учасниками, пропагує тероризм як спосіб досягнення індивідуальних або колективних цілей. [12, с.768].

Також публічні заклики до вчинення терористичного акту слід відрізнити від таких складів злочинів, як публічні заклики до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади (ч.2 ст.109 КК), публічні заклики до вчинення дій з метою зміни меж території або державного кордону України (ст.110 КК), публічні заклики до вчинення дій, що загрожують громадському порядку (ст.295 КК). Особливість дій, передбачених ст.258-2 КК у тому, що тут здійснюються публічні заклики до вчинення такого специфічного діяння як терористичний акт, тобто діяння, ознаки якого мають місце в ст.258 КК України, і яке у науковій літературі має назву «тероризм у вузькому (власному) розумінні».

В якості взаємозалежних ознак тероризму у вузькому (власному) розумінні у науковій літературі вказуються такі ознаки: 1) вчинення загально небезпечних (саме загальнонебезпечних, а не будь яких суспільно-небезпечних) діянь або погроза такими, що породжують загальну небезпеку; 2) публічний характер виконання з претензією на широкий резонанс; 3) навмисне створення стану страху, напруженості на соціальному рівні, спрямоване на залякування населення або якоїсь його частини; 4) застосування насильства відносно одних осіб (невинних жертв) або майна з метою спонукати до певної поведінки інших осіб [4, с.10].

Тобто, відповідно до ознак ст.258-2 КК України публічні заклики повинні здійснюватися щодо вчинення саме терористичного акту (тероризму у вузькому розумінні) – і ні якого іншого злочину.

Розповсюдження матеріалів з закликами до вчинення терористичного акту (звернень, листівок, гасел, листів, магнітофонних касет, комп'ютерних компакт-дисків тощо) полягає в доведенні їх змісту – заклику до вчинення терористичного акту (актів) – до відома невизначеної або певної групи людей.

Для кваліфікації цього злочину має значення спосіб публічних закликів та розповсюдження матеріалів. Публічні заклики можуть мати місце на мітингу, зібранні тощо, а розповсюдження матеріалів здійснюватися шляхом підкидання листівок до поштових скриньок, розклеювання їх на дошках оголошень, розсилання листів певним групам адресатів [12, с.248].

Виготовлення матеріалів охоплює як авторство (створення текстів, виготовлення оригіналів), так і тиражування чи розмноження відповідної продукції з метою розповсюдження.

Зберігання означає утримання матеріалів, які згодом мають бути розповсюдженими, в цілості – недопущення пошкодження таких матеріалів унаслідок дії природних чи технічних факторів убезпечення їх від сторонніх осіб тощо. [12, с.768].

Розповсюдження, виготовлення чи зберігання відповідних матеріалів є закінченим злочину з моменту почасту зазначеного діяння.

Кваліфікований вид цього злочину передбачений ч.2 ст.258-2 КК і має місце у тих випадках, коли заклики до вчинення терористичного акту доводяться до людей за допомогою засобів масової інформації. тобто телебачення, радіо, газет чи журналів, через мережу Інтернет чи інші засоби комунікацій, завдяки яким відповідна інформація може бути масово поширена.

Тобто склад злочину, передбачений ст.258-2 КК України, встановлює відповідність за публічні заклики до вчинення лише терористичного акту, хоча в реальній дійсності можуть мати місце публічні заклики до інших терористичних злочинів (захоплення заручників, створення терористичних груп чи терористичних організації тощо). Це явний недолік цього складу злочину, тим більш, що у ст.5 Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму від 16.05.2005 р. [14] рекомендується встановити в національних законодавствах відповідальність за публічні підбурювання до вчинення терористичного злочину, а не тільки терористичного акту.

Незважаючи на те, що Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму рекомендує встановити кримінальну відповідальність за публічне підбурювання до вчинення терористичного злочину, у ст.258-2 КК України встановлена відповідальність за публічні заклики до вчинення лише терористичного акту, що є недоліком цього складу злочину та потребує усунення і відповідного вдосконалення формулювання ознак ст.258-2 КК.

Публічні заклики до вчинення терористичного акту як різновид терористичних злочинів є багатооб'єктивним злочином, але основним безпосереднім об'єктом у складі злочину слід визнати громадську безпеку як стан захищеності, в тому числі законом про кримінальну відповідальність, різноманітних сфер життєдіяльності людей.

Об'єктивна сторона складу злочину, що передбачає ст.258-2 КК України, містить

ознаки кількох діянь: 1) публічні заклики до вчинення терористичного акту; 2) розповсюдження матеріалів з такими закликами; 3) виготовлення матеріалів з такими закликами з метою їх розповсюдження; 4) зберігання матеріалів з такими закликами з метою їх розповсюдження. Виходить, що назва статті певною мірою не відповідає її змісту, оскільки зміст статті включає ознаки значно більшого кола діянь, ніж вказано в її назві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ємельянов В. П. Злочини терористичної спрямованості / В. П. Ємельянов. – Х. : Рубікон, 1997. – 160 с.
2. Антипенко В. Ф. Тероризм: кримінологічна та кримінально-правова характеристика / В. Ф. Антипенко. – К. : НБУВ, 1999. – 60 с.
3. Ліпкан В. А. Боротьба з тероризмом / В. А. Ліпкан, Д. Й. Никифорчук, М. М. Руденко. – К. : Знання України, 2002. – 254 с.
4. Ємельянов В. П. Терористичні злочини: кримінально-правова характеристика та питання вдосконалення антитерористичного законодавства / [В. П. Ємельянов, Л. В. Новікова, М. В. Семикін] ; за заг. ред. В. П. Ємельянова. – Х. : Кроссруд, 2007. – 216 с.
5. Антипенко В. Ф. Поняття тероризму (кримінально-правове визначення) / В. Ф. Антипенко // Право України. – 1999. – № 2. – С. 92–95.
6. Матьшевский П. С. Ответственность за преступления против общественной безопасности, общественного порядка и здоровья населения / П. С. Матьшевский. – М. : Юрид. лит., 1964. – 160 с.
7. Тихий В. П. Уголовно-правовая охрана общественной безопасности / В. П. Тихий. – Х. : Вища школа, 1981. – 172 с.
8. Тихий В. П. Злочини проти суспільної (загальної) безпеки : конспект лекцій / В. П. Тихий. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 1996. – 69 с.
9. Семикін М. В. Створення терористичної групи чи терористичної організації: кримінально-правове дослідження / М. В. Семи-

кін ; за заг. ред. В. П. Ємельянова. – Х. : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. – 145 с.

10. Ізетов А. Е. Втягнення у вчинення терористичного акту: кримінально-правове дослідження / А. Е. Ізетов ; за заг. ред. В. П. Ємельянова. – Х. : Право, 2010. – 174 с.

11. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / за заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. – 2-е вид., перероб. та доп. – К. : Дакор, 2008. – 1428 с.

12. Науково-практичний коментар до

Кримінального кодексу України / [за заг. ред. М. Г. Мельника, М. Г. Хавронюка]. – 6-е вид., перероб. та доп. – К. : Юрид. думка, 2009. – 1236 с.

13. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2007. – 1736 с.

14. Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму від 16.05.2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws>.

Епель О. В. Об'єктивні ознаки публічних закликів до вчинення терористичного акту / О. В. Епель // Форум права. – 2011. – № 1. – С. 329–334 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11eovvta.pdf>

Розглянуто питання об'єктивних ознак, тобто об'єкту та об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст.258-2 КК України, який встановлює відповідальність за публічні заклики до вчинення терористичного акту.

Эпель О. В. Объективные признаки публичных призывов к совершению террористического акта

Рассмотрены вопросы объективных признаков, то есть объекта и объективной стороны состава преступления, предусмотренного ст.258-2 УК Украины, который устанавливает ответственность за публичные призывы к совершению террористического акта.

Epel' O.V. Objective Signs of Public Appeals to Fulfillment of Act of Terrorism

Questions of objective signs, that is object and the objective party of structure of the crime provided by item 258-2 CC of Ukraine which establishes responsibility for public appeals to fulfillment of act of terrorism are considered.